

HROTSVITHIN *DULCITIUS* - PRIJEVOD I KOMENTAR

Diplomski rad

Lana Pavlaković

Zagreb, ožujak 2017.

Mentor: dr. sc. Vlado Rezar

Zahvale

Zahvaljujem svojem mentoru na savjetima za vrijeme pisanja rada, profesoru s KBF-a, dr. sc. Nenadu Maloviću na pomoći oko suvremene crkvene terminologije, Filozofskom fakultetu u Zagrebu na obrazovanju i svojim roditeljima na svemu što su učinili za mene i bez kojih ovaj rad ne bi bio moguć na više načina.

Sadržaj

HROTSVITHA I NJEZINA DJELA.....	1
SREDNJOVJEKOVNA DRAMA: KNJIŽEVNOPOVIJESNI KONTEKST	8
IZVORNI TEKST	11
PRIJEVOD	19
OBJAŠNJENJE PREVODITELJSKIH IZBORA.....	27
OBILJEŽJA HROTSVITHINA LATINITETA	28
HROTSVITHA U NASTAVI.....	32
ZAKLJUČAK.....	33
LITERATURA	34

HROTSVITHA I NJEZINA DJELA

Hrotsvitha je bila benediktinska redovnica iz desetog stoljeća n.e.¹ Datumi rođenja i smrti nisu poznati. Prema Konradu Algermissenu,² najranija je moguća godina rođenja 932, a najranija moguća godina smrti 1003.³ Budući da Hrotsvitha u predgovoru prvoj knjizi svojih pjesama (*Carmina*) zahvaljuje predstojnici samostana Gerbergi, nećakinji Otona Velikog,⁴ koju naziva mlađom godinama, ali puno starijom učenošću,⁵ kardinal Gasquet zaključuje da je Hrotsvitha rođena prije 940, što je godina Gerbergina rođenja.⁶ U vezi s mjestom rođenja i porijeklom, Konrad Algermissen zaključuje da su sigurne samo dvije činjenice: da Hrotsvitha potječe iz Istočne Falačke u Donjoj Saskoj i da je u samostan u Gandersheimu stupila mlada.⁷

O Hrotsvithinu obrazovanju uglavnom se može zaključivati iz predgovora njezinim djelima.⁸ U predgovoru svojim poemama, Hrotsvitha na prvom mjestu zahvaljuje Rikkardis,⁹ koju naziva učiteljicom, a zatim predstojnici Gerbergi, koja ju je uputila u neke pisce koje je ona sama naučila „od najmudrijih“ (*a sapientissimis*).¹⁰ Hrotsvitha je najvjerojatnije bila obrazovana u „sedam slobodnih vještina“ (*septem artes liberales*), na što upućuje nekoliko mjesta u njezinim dramama.¹¹ Sasvim je sigurno da je dobro poznavala Bibliju, a potvrđeno je da je čitala i apokrifna evanđelja, kao i biografije svetaca¹² te grčke kršćanske legende koje je mogla naći u samostanskoj biblioteci, za koje postoje oprečna mišljenja je li ih znala čitati u originalu ili ne.¹³ Od antičkih pisaca poznavala je, prema općem mišljenju, Terencija i Ovidija, vrlo vjerojatno Plauta i Vergilija, možda Lukrecija i Horacija.¹⁴ Izvjesno je da je čitala Prudencija i Boetija te neke druge crkvene oce.¹⁵

¹ Hrosvita, *Drame*, prijevod Vladeta Janković, predgovor, str. 5.

² K. Algermissen, „Die Gestalt Mariens“, *Unsere Diözese*, XXIII. 1954, str. 139. (navod prema Jankoviću)

³ Hrosvita, *Drame*, str. 18.

⁴ *Ibid.*

⁵ (...) *deinde prona favente clementia regiae indolis Gerbergae, cuius nunc subdior dominio abbatissae; quae aetate minor, sed, ut imperialem decebat neptem, scientia provector* (...) (Izvor: Bibliotheca Augustana)

⁶ Hrosvita, *Drame*, str. 18.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, str. 19.

⁹ (...) *primo sapientissimae atque benignissimae Rikkardis magistrae aliarumque suae vicis instruente magisterio* (...) (Izvor: Bibliotheca Augustana)

¹⁰ (...) *aliquot auctores, quos ipsa prior a sapientissimis didicit, me admodum pie erudit* (...)

¹¹ Hrosvita, *Drame*, str. 19.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, str. 28.

¹⁴ *Ibid.*, str. 19.

¹⁵ *Ibid.*, str. 19.-20.

Hrotsvitha je ubrzo nakon smrti zaboravljena i u rodnoj Njemačkoj.¹⁶ Rukopis s njezinim djelima otkrio je 1493. Conrad Celtes u knjižnici benediktinskog samostana svetog Emmerama u Regensburgu.¹⁷ On je pripremio i prvo izdanje Hrotsvithinih djela 1501.¹⁸ Na naslovnoj stranici bila je ilustracija koja je prikazivala Hrotsvithu kako u Gerberginu prisustvu uručuje djelo Otonu II.¹⁹ Ilustracije nisu potpisane, ali su zbog svoje kvalitete često pripisivane Düreru ili Cranachu.²⁰ Osmog svibnja 1867. austrijski povjesničar Josef Aschbach održao je predavanje u kojem je osporio autentičnost Celtesova nalaza i iznio tvrdnju da Hrotsvitha nije uopće postojala te da su Celtes i njegovi prijatelji iz društva *Sodalitas Rhenana* krivotvorili nalaz kako bi uzdizali njemačku povijest i kulturu.²¹ Osnovni mu je argument bio da Hrotsvitha pokazuje preširoko svjetovno znanje i predobro znanje latinskog jezika za redovnicu iz desetog stoljeća.²² Argument je uskoro uvjerljivo odbačen.²³ Drugo izdanje Hrotsvithinih djela objavio je 1707. godine Heinrich Leonhard Schurzfleisch.²⁴ U bilingvalnom francuskom izdanju Charlesa Magnina iz 1845. priređivač je usporedio Celtesovu i Schurzfleischovu verziju s rukopisom iz samostana svetog Emmerama i ispravio nekoliko prvobitnih pogrešnih čitanja.²⁵ Danas se najpouzdanijim smatra izdanje koje je 1970. priredila Helene Homeyer.²⁶ Još jedan rukopis, takozvani Kölnski kodeks, nešto manje potpun od onog iz samostana svetog Emmerama, pronađen je 1922.²⁷

Rukopis koji je pronašao Celtes podijeljen je na tri dijela.²⁸ Prvi dio sadrži osam poema, to jest legendi o svecima u leoninskom heksametru, drugi šest drama, a treći stihovani hvalospjev Otonu Velikom i nezavršenu kroniku samostana u Gandersheimu.²⁹

Prvi dio (*liber primus*) sadrži kraći predgovor na početku, a zatim osam legendi: *Maria: Historia nativitatis laudabilisque conversationis intactae Dei genetricis, De ascensione Domini, Passio Sancti Gongolfi Martiris, Passio Sancti Pelagii, Lapsus et*

¹⁶ *Ibid.*, str. 20.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.* 20.-21. str.

²² *Ibid.*, str. 21.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*, str. 22.

²⁹ *Ibid.*

conversio Theophili, Basilius, Passio Sancti Dionisii, Passio Sanctae Agnetis, virginis et martiris, te kratki prozni pogovor na kraju.³⁰

S književnopovijesnog i estetskog stajališta, najzanimljivije su legende o svetom Pelagiju i o Teofilu.³¹ Hrotsvithina legenda o Teofilu vjerojatno predstavlja prvu pjesničku obradu faustovskog motiva.³² Zbirka je posvećena Gerbergi kao predstojnici samostana, što znači da je sastavljena nakon 959. godine.³³

Treća knjiga sadrži prozni uvod, stihovanu posvetu Otonu Prvom i Otonu Drugom, nakon toga spis *Gesta Ottonis*, zatim još jednu stihovanu posvetu te kroniku nastanka i rane povijesti samostana u Gandersheimu (*Primordia coenobii Gandershemensis*).³⁴ I u *Gesta Ottonis* i u kronici povremeno zaobilazi neke povijesne činjenice, što se može objasniti time što je pisala po Gerberginu nalogu, ali i time što u njezino vrijeme nije bilo pouzdanih povijesnih izvora.³⁵

Hrotsvithininih drama ima šest, jednako kao i Terencijevih, zbog čega je njezin opus nazivan „anti-Terencijem“.³⁶ Naime, Hrotsvitha u predgovoru dramama kaže da joj je cilj, s obzirom na to da ima pobožnih vjernika koji radije čitaju poganske pisce nego svete spise, i onih koji inače preziru poganske pisce, ali ipak vole Terencija, istim sredstvima kojima je Terencije pisao o razvratnim ženama, pisati o svetim djevicama.³⁷ Bez tog obrazloženja, s obzirom na crkveni stav prema kazalištu, drame vjerojatno ne bi smjele biti napisane i čitane.³⁸ Terencijevskim bi se u njezinim dramama mogli smatrati likovi prostitutki i zaljubljenih mladića, motiv prerušavanja, sentencije i neki izrazi kao što su *hercle, edepol, pro dolor* itd., a u drami *Dulcitus* izrazi *di te perdant* ili *nigelis panniculis obsitum*.³⁹

Hrotsvitha također nastoji u svoje drame unijeti što više učenosti jer teži pokazati da je poganstvo mrak i neukost, a kršćanstvo svjetlost i znanje.⁴⁰ Zbog toga se javljaju dramaturški nepotrebna razlaganja kao što je Pafnucijevo predavanje o astronomiji i teoriji glazbe, koje

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, str. 23.

³³ *Ibid.*, str. 24.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.* str. 26.

³⁷ *Ibid.*: *Plures inveniuntur catholici, cuius nos penitus expurgare nequimus facti, qui pro cultioris facundia sermonis gentilium vanitatem librorum utilitati praeferunt sacrarum scripturarum. Sunt etiam alii, sacris inhaerentes paginis, qui licet alia gentilium spernant, Terentii tamen fingmenta frequentius lectitant et, dum dulcedine sermonis delectantur, nefandarum notitia rerum maculantur. Unde ego, Clamor Validus Gandeshemensis, non recusavi illum imitari dictando, dum alii colunt legendo, quo eodem dictationis genere, quo turpia lascivarum incesta feminarum recitabantur, laudabilis sacrarum castimonia virginum iuxta mei facultatem ingenio celebraretur.* (Izvor: *Bibliotheca Augustana*)

³⁸ Hrotsvitha, *Drame*, str. 26.

³⁹ *Ibid.*, str. 51.-52.

⁴⁰ *Ibid.*

nije uvjerljivo za lik pustinjaka iz razdoblja ranoga kršćanstva ili predavanje kršćanske matrone alegorična imena Mudrost o teoriji brojeva pred Hadrijanom, što je neprimjereno opasnoj situaciji u kojoj se nalazi.⁴¹ Također, u svim dramama ima molitava pažljivo usklađenih sa zahtjevima dogme jer je Hrotsvitha željela pokazati svoje teološko znanje.⁴² Ipak, Hrotsvitha prije svega želi proslaviti vrlinu svetih djevice, njihovu nepopustljivost u iskušenju, nepokolebljivost pred nasiljem i neustrašivost u mučeništvu.⁴³ Prema njezinu shvaćanju, djevičanstvo je kruna svih vrлина jer se djevica posvećuje nebeskom mladoženji kojeg je ostala dostojna, kao što je svaki čovjek bliže Isusu odrekne li se ovozemaljskih zadovoljstava i bračnog života, što uključuje preobraćenog supružnika.⁴⁴

Hrotsvithine bi se drame tematski mogle svrstati u dvije grupe: *Galikan*, *Dulcicije* i *Mudrost* govore o kršćansko-poganskom sukobu, to jest o progonima kršćana pod carevima Julijanom Apostatom (*Galikan*), Dioklecijanom (*Dulcicije*) i Hadrijanom (*Mudrost*), a *Kalimah*, *Abraham* i *Pafnucije* govore o sukobu duhovnog i tjelesnog.⁴⁵

U rukopisu koji je Celtes pronašao prva je drama po redu *Galikan*, koja obrađuje legendu o Konstantinovoj kćeri Konstanciji ili Konstantini, i njezinim slugama svetom Ivanu i Pavlu.⁴⁶ Vojskovođa Galikan prosi Konstanciju prije bitke sa Skitima i Konstantin bi rado pristao, ali Konstancija se zavjetovala na djevičanstvo. Konstancija, međutim, obeća udati se za Galikana ako se vrati kao pobjednik. U bitki, Ivan i Pavao savjetuju Galikanu da se zavjetuje Bogu na nebesima pa će pobijediti. Kad Galikan to učini, pojavi se mladić s križem preko ramena i pomogne mu te se neprijateljska vojska preda. Galikan se vrati kao pobjednik, ali kaže Konstantinu da se zavjetovao na čednost i odrekne se braka s Konstancijom. Za cara Julijana Apostata on završi kao mučenik, a Ivana i Pavla smakne Terencijan, carev službenik čiji je sin duševno obolio i ozdravio nakon što je Terencijan primio kršćanstvo.

Nakon *Galikana* dolazi *Dulcicije*. Prema Vladeti Jankoviću, u toj drami najviše vrijedi element humora te bi je se prije od svih Hrotsvitinih drama moglo smatrati komedijom.⁴⁷ To se, međutim, odnosi samo na prvi dio, što je moguće objasniti Gerberginim zahtjevom u

⁴¹ *Ibid.*, str. 27.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*, str. 29.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*, str. 31. Činjenica da se *Dulcicije* može smatrati prvom komedijom koju je napisala žena presudno je utjecala na izbor upravo ovog djela za prijevod i analizu.

vrijeme nastanka djela.⁴⁸ Zbog akcijskog i vizualnog humora, *Dulcicije* se uzima kao argument da su Hrotsvithine drame bile pisane za izvođenje, što je predmet rasprave.⁴⁹

Kalimah je drama zapletom najbliža menandrovsko-terencijevskom modelu u kojem je ljubav glavni pokretač radnje, a bilo je i usporedaba nekih motiva sa Shakespeareovim *Romeom i Julijom*.⁵⁰ Poganski mladić *Kalimah* zaljubljen je u pokrštenu djevojku *Druzijanu*.⁵¹

Abraham, punim naslovom *Lapsus et conversio Mariae neptis Habrahae hermicolae*,⁵² sadrži više vergilijevskih reminiscencija od ostalih Hrotsvithinih djela⁵³. Radi se o pustinjaku Abrahamu čija nećakinja, kršćanski odgojena, radi u bordelu i on je odlazi obratiti prerušen u mušteriju.⁵⁴ Gotovo isti motiv obrađuje *Pafnucije* (*Pafnutius vel Conversio Thaidis meretricis*).⁵⁵ Drama govori o obraćenju hetere Taide, o čemu je i Anatole France napisao roman.⁵⁶ U *Pafnuciju* istoimeni pustinjač prerušen u ljubavnika pokušava i uspijeva obratiti heteru Taidu, koja najzad postaje sveticom (za razliku od Marije koja je odgojena u vjeri).⁵⁷ Prema Vladeti Jankoviću, gotovo svi koji su pisali o Hrotsvithi smatraju *Pafnucija* njezinom najboljom dramom.⁵⁸

Posljednja drama u rukopisu iz samostana svetog Emmerama jest *Mudrost*.⁵⁹ Radnja se događa u Rimu za vrijeme Hadrijanove vladavine, a likovi su alegorijski, rimska matrona *Mudrost* (*Sapientia*) i njezine kćeri *Vjera* (*Fides*), *Nada* (*Spes*) i *Ljubav* (*Caritas*).⁶⁰ Naglašen je filozofski i teološko-didaktički duh.⁶¹ Prema Vladeti Jankoviću, *Mudrost* je najambicioznija i ponajslabija Hrotsvithina drama.⁶²

U Hrotsvithinim dramama ima elemenata antičkoga porijekla, kao što je odnos protagonista i antagonista, činjenica da i alegorijski likovi zadržavaju pojedinačne osobine, stihomitija (izmjena rečenica među likovima, često s anaklastičkim ponavljanjem sugovornikova obrata),⁶³ povećanje napetosti promjenom ritma, pridržavanje načela jedinstva

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.* Više o raspravi o izvodljivosti i izvođenosti Hrotsvithinih drama nalazi se u op. cit. str. 48.-51.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 32.-33.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*, str. 33.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, str. 34.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.*, str. 34.-35.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 34.

⁵⁹ *Ibid.*, str. 31.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*, str. 32.

⁶³ *Ibid.*, str. 36.

radnje u većini drama,⁶⁴ a Vladeta Janković smatra da bi se moglo govoriti i o određenoj vrsti aristotelovske katarze (bezuovjetna vjera u Krista oslobađa od straha od smrti i bolova te od želje za tjelesnim uživanjem i ovozemaljskim bogatstvom).⁶⁵

U Hrotsvithinim dramama nalazimo i nasljeđe antičkog mima,⁶⁶ na primjer način na koji su pokazani pokvareni i glupi poganski moćnici, produljeni, prološki naslovi te elementi grubljeg humora i direktnije ironije.⁶⁷ Vladeta Janković, ipak, kaže da su utjecaji antičkog mima u Hrotsvithinim dramama dosta blijedi.⁶⁸

Najzad, na Hrotsvithu je utjecala i tradicija liturgijske drame.⁶⁹ Osim što su sve njezine drame motivski ukorijenjene u biblijskoj i patrističkoj književnosti, srodnost s liturgijskom dramom pokazuje se i paralelama (na primjer, u *Mudrosti*, u kojoj Hadrijan ispituje Mudrost, Nadu, Vjeru i Ljubav, vojnici im se rugaju, Mudrost i druge matrone oplakuju Nadu, Vjeru i Ljubav, tri dana kasnije ih pokapaju te nakon četrdeset dana umire i Mudrost, pridruživši se na nebu dušama svojih kćeri, kao što Isusa ispituje Poncije Pilat, vojnici mu se rugaju, nakon smrti oplakuju ga njegova majka i druge žene, poslije tri dana ustaje iz groba, a nakon četrdeset biva uznesen na nebo) i potrebi da se biblijski sadržaji priopće na upečatljiv i pristupačan način.⁷⁰

Hrotsvithini su osobni doprinosi gotovo propagandna svrhovitost drama, kakvu antička drama ne poznaje, smjelost s kojom se kao redovnica u desetom stoljeću oslanja na djela lascivnog poganskog pisca te drastični prizori nasilja.⁷¹

Hrotsvithine se drame obično tiskaju u prozi, ali ta je proza veoma ritmična i elastična te često sadrži asonance i rime.⁷² Njezino bi opredjeljenje za prozu moglo proizlaziti iz činjenice da su joj Terencijeve drame vjerojatno izgledale kao proza ako nije razumijevala pravila antičke metrike, a povremene rime mogle bi proizlaziti dijelom iz njezina vlastitog pjesničkog poriva, a dijelom iz utjecaja liturgijskih recitativa i zaziva.⁷³

Hrotsvithin latinitet, koji omogućuje te ritmičke efekte, temelji se uglavnom na Vulgati, ali ima i velik broj klasičnih izraza, kao i nekih Hrotsvithinih vlastitih obrata.⁷⁴

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*, str. 36.-37.

⁶⁶ *Ibid.*, str. 37.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 37.-39.

⁶⁸ *Ibid.*, str. 39.

⁶⁹ *Ibid.*, str.39.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 40.-41.

⁷¹ *Ibid.*, str. 41.-42.

⁷² *Ibid.*, str. 42.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.*, str. 44.

Hrotsvitha se izražava bez napora, ne čini radi jezika nasilje nad mišlju i obično bira između više mogućnosti.⁷⁵

Najvažnije pitanje u vezi s Hrotsvithom jest je li pisala svoje drame za prikazivanje ili samo za čitanje.⁷⁶ Dokumentarni dokazi da su se prikazivale zasad nisu pronađeni, iako indicije postoje.⁷⁷

Jedna od najvatrenijih pobornica teorije o prikazivanju jest američka redovnica Mary Butler,⁷⁸ koja je pokušavala dokazati koja su mjesta u samostanu u Gandersheimu mogla poslužiti za izvođenje drama i koja je pedesetih godina u Detroitu postavila *Dulcicija* i *Mudrost*.⁷⁹ Kasnije je zapisala da su se oba komada pokazala kao scenski vrijedan spektakl.⁸⁰ Publika je reagirala uglavnom suzdržano.⁸¹

Vladeta Janković smatra najvjerojatnijom tezu o javnom čitanju Hrotsvithinih drama.⁸² Između 1889. i 1965. zabilježeno je trideset osam izvođenja Hrotsvithinih drama.⁸³

Vladeta Janković zaključuje da Hrotsvithine drame po pitanju književne vrijednosti ne prelaze status kurioziteta, iako pokazuje nadarenost i njezina je književnopovijesna važnost višestruka.⁸⁴ Asteroid 615 Roswitha, otkriven 1906, nazvan je po njoj.⁸⁵

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*, str. 48.-51.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 48.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*, str. 50.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*, str.49.

⁸³ *Ibid.*, str. 50.

⁸⁴ *Ibid.*, str. 52.-53.

⁸⁵ <http://ssd.jpl.nasa.gov/sbdb.cgi?sstr=2000615#discovery>

SREDNJOVJEKOVNA DRAMA: KNJIŽEVNOPOVIJESNI KONTEKST

Već je u takozvano zlatno doba rimske književnosti recitiranje dramskih tekstova počelo potiskivati kazališne predstave, a mim i *fabula Atellana* bili su popularniji od klasične drame.⁸⁶ Mim je bio vrlo seksualno eksplicitan,⁸⁷ a građa za mim bili su tradicionalni mitološki motivi, politička satira, farsa i seksualne teme.⁸⁸ Car Elagabal navodno je odredio da se seksualni čin više ne glumi, nego zaista izvodi na pozornici.⁸⁹ U mimima su također ismijavali kršćanske običaje i vjerovanja,⁹⁰ iako ne više od poganskih.⁹¹ Crkveni pisac Tertulijan u svom djelu „O javnim predstavama“ piše da su one posvećene demonima⁹² i osuđuje pretvaranje u predstavama.⁹³ I sveti Ivan Zlatousti oštro je osuđivao kazalište te glumice i glumce.⁹⁴

Vjernicima i redovnicima u srednjem vijeku bilo je zabranjeno posjećivanje predstava i druženje s glumcima.⁹⁵ Biskup Liudprand iz Cremone, koji je boravio u Carigradu, sablaznio se nad izvođenjem predstave o svetom Iliji u Crkvi svete Mudrosti⁹⁶ i ismijavao je odijelo bizantskog cara uspoređujući ga s odjećom glumaca i mimičara.⁹⁷ Ovo sve pokazuje, kao i brojne odluke crkvenih sabora, da je mim preživio pad Rimskog carstva.⁹⁸

Postojao je, međutim, dramski element u obredima iz ranih vremena kršćanstva.⁹⁹ Jedan je od najstarijih zabilježenih dijaloški ritual iz Palestine koji se izvodio u vrijeme uskrasnih i božićnih blagdana.¹⁰⁰ Srednjovjekovna crkvena drama razvila se također iz tzv. tropa, postupka kojim se u srednjem vijeku proširivao liturgijski tekst.¹⁰¹

⁸⁶ Hrovsvita, *Drame*, str. 6.-7.

⁸⁷ *Ibid.*, str. 7.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*, str. 8.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*, str. 9.

⁹² *Ibid.*, str. 9.-10.

⁹³ *Ibid.*, str. 10.

⁹⁴ *Ibid.*, str. 10.

⁹⁵ *Ibid.*, str. 11.-12.

⁹⁶ *Ibid.*, str. 12.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Ibid.*, str.11.

⁹⁹ *Ibid.*, str. 12.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 12.-13.

Sačuvana je i ranosrednjovjekovna komedija, najvjerojatnije iz četvrtog stoljeća, *Querolus*, u srednjem vijeku pogrešno pripisivana Plautu, prema motivima njegova *Ćupa* (*Aulularia*).¹⁰²

Dakle, u srednjem su vijeku postojale tri dramske tradicije: liturgijska drama, mim i klasična antička drama, znanje o kojoj se sačuvalo prepisivanjem Senekinih i Terencijevih djela.¹⁰³

Početak devetog stoljeća Karlo Veliki pokorio je Sase i prisilio ih da prime kršćanstvo.¹⁰⁴ Nešto više od sto godina poslije, Sasi su pokorili Franke i zavladao njima.¹⁰⁵ Oton Veliki nastojao je potaknuti razvoj znanosti i umjetnosti te je njegovao kulturne veze s Italijom i Bizantom¹⁰⁶, učvršćene njegovim brakom s Adelaidom od Burgundije i brakom njegova sina Otona II. s bizantskom princezom Theophanu.¹⁰⁷

Samostani su u srednjem vijeku bili središta kulturnog života.¹⁰⁸ U pravilu su ih osnivali kraljevi, koji su im davali brojne povlastice.¹⁰⁹ Zauzvrat, samostan je morao ugostiti kralja i pratnju kad je god trebalo.¹¹⁰ Vladarske i plemićke kćeri postajale bi predstojnicama tih samostana te su imale veliku ekonomsku i političku moć, a ti su položaji bili nasljedni.¹¹¹

Samostan u Gandersheimu osnovali su oko 850. godine saski vojvoda Ludolf i njegova supruga Oda.¹¹² Prva predstojnica bila je njihova kći Hathumonda.¹¹³ Na njezinom su sprovodu kor ožalošćenih redovnica i redovnik Wichbert izveli novozavjetnu prisposobu o mudrim i ludim djevicama u obliku recitala.¹¹⁴ Sljedećih 250 godina predstojnice su uglavnom bile članice saske vladarske obitelji.¹¹⁵ Gandersheim je bio jedna od slobodnih opatija,¹¹⁶ to jest predstojnica je odgovarala naprije caru, a zatim Crkvi.¹¹⁷ Poslije 947. godine dobio je potpuno samostalnost od Otona I. Samostanu je pripadao veliki teritorij, a predstojnica je imala sva prava i obaveze feudalnog vlastelina, što znači da je imala vlastiti sud, u slučaju rata slala je kralju vojnike, bila je član Carskog savjeta i kovala je vlastiti

¹⁰² *Ibid.*, str. 14.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ *Ibid.*, str. 15.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *Ibid.*, str. 16.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ *Ibid.*, str. 16. i str.50.

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 50.

¹¹⁵ *Ibid.*, str. 16.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ *Ibid.*

novac.¹¹⁸ Samostan u Gandersheimu bio je poznat po spoju asketizma i bogatstva te pobožne smjernosti i duhovne slobode.¹¹⁹ Također je bio priznato središte učenosti te je imao bogatu knjižnicu, i s poganskim i s kršćanskim rukopisima.¹²⁰

¹¹⁸ *Ibid.*, str. 16.-17.

¹¹⁹ *Ibid.*, str. 17.

¹²⁰ *Ibid.*

IZVORNI TEKST

(Izvor: Bibliotheca Augustana)

Passio sanctarum virginum Agapis, Chioniae et Hirenae quas sub nocturno silentio Dulcitus praeses clam adiit, cupiens earum amplexibus saturari; sed, mox ut intravit, mente captus ollas et sartagine pro virginibus amplectendo osculabatur, donec facies et vestes horribili nigredine inficiebantur. Deinde Sisinnio comiti iussu perpuniendas virgines cessit; qui, etiam miris modis illusus, tandem Agapem et Chioniam concremari et Hirenam iussit perfodi.

PERSONAE:

Diocletianus

Agapes

Chionia

Hirena

Dulcitus

Sisinnius

Milites

Coniunx Dulciti

Ostiarum

SCAENA I.

Diocletianus: Parentelae claritas ingenuitatis vestrumque serenitas pulchritudinis exigit, vos nuptiali lege primis in palatio copulari, quod nostri iussio annuerit fieri, si Christum negare nostrisque diis sacrificia velitis ferre.

Agapes: Esto securus curarum, nec te gravet nostrum praeparatio nuptiarum, quia nec ad negationem confitendi nominis, nec ad corruptionem integritatis ullis rebus compelli poterimus.

Diocletianus: Quid sibi vult ista, quae vos agitat, fatuitas?

Agapes: Quod signum fatuitatis nobis inesse deprehendis?

Diocletianus: Evidens magnumque.

Agapes: In quo?

Diocletianus: In hoc praecipue, quod, relicta vetustae observantia religionis, inutilem christianae novitatem sequimini superstitionis.

Agapes: Temere calumpniaris statum dei omnipotentis. Periculum-

Diocletianus: Cuius?

Agapes: Tui reique publicae, quam gubernas.

Diocletianus: Ista insanit; amoveatur!

Chionia: Mea germana non insanit, sed tui stultitiam iuste reprehendit.

Diocletianus: Ista dementius bachatur; unde nostris conspectibus aequae subtrahatur, et tertia discutiatur.

Hirena: Tertiam rebellem tibi que penitus probabis renitentem.

Diocletianus: Hirena, cum sis minor aetate, fito maior dignitate.

Hirena: Ostende, quaeso, quo pacto!

Diocletianus: Flecte cervicem diis et esto sororibus exemplum correctionis et causa liberationis.

Hirena: Conquiniscant idolis, qui velint incurrere iram celsi tonantis! Ego quidem caput regali unguento delibutum non dehonestabo pedibus simulachrorum submitendo.

Diocletianus: Cultura deorum non adducit inhonestatem, sed praecipuum honorem.

Hirena: Et quae inhonestas turpior, quae turpitudine maior, quam ut servus veneretur ut dominus?

Diocletianus: Non suadeo tibi venerari servos, sed dominos principumque deos.

Hirena: Nonne is est cuiusvis servus, qui ab artifice pretio comparatur ut empticius?

Diocletianus: Huius praesumptio verbositatis tollenda est suppliciis.

Hirena: Hoc optamus, hoc amplectimur, ut pro Christi amore suppliciis laceremur.

Diocletianus: Istae contumaces nostrisque decretis contraluctantes catenis inretiantur et ad examen Dulciti praesidis sub carcerali squalore serventur.

SCAENA II.

Dulcitus: Producite, milites, producite, quas tenetis in carcere!

Milites: Ecce, quas vocasti!

Dulcitus: Papae! Quam pulchrae, quam venustae, quam egregiae puellulae!

Milites: Perfecte decorae.

Dulcitus: Captus sum illarum specie.

Milites: Credibile.

Dulcitus: Exaestuo illas ad mei amorem trahere.

Milites: Diffidimus te praevalere.

Dulcitius: Quare?

Milites: Quia stabiles fide.

Dulcitius: Quid, si suadeam blandimentis?

Milites: Contempnunt.

Dulcitius: Quid, si terream suppliciiis?

Milites: Parvi pendunt.

Dulcitius: Et quid fiet?

Milites: Praecogita.

Dulcitius: Ponite illas in custodiam in interiorem officinae aedem, in cuius proaulio ministrorum servantur vasa.

Milites: Ut quid eo loci?

Dulcitius: Quo a me saepiuscule possint visitari.

Milites: Ut iubes.

SCAENA III.

Dulcitius: Quid agant captivae sub hoc noctis tempore?

Milites: Vacant hymnis.

Dulcitius: Accedamus propius.

Milites: Tinnulae sonitum vocis a longe audiemus.

Dulcitius: Observate pro foribus cum lucernis, ego autem intrabo et vel optatis amplexibus me saturabo.

Milites: Intra, praestolabimur.

SCAENA IV.

Agapes: Quid strepat pro foribus?

Hirena: Infelix Dulcitius ingreditur.

Chionia: Deus nos tueatur!

Agapes: Amen.

Chionia: Quid sibi vult collisio ollarum, caccaborum et sartaginum?

Hirena: Lustrabo. Accedite, quaeso, per rimulas perspicite!

Agapes: Quid est?

Hirena: Ecce, iste stultus, mente alienatus, aestimat se nostris uti amplexibus.

Agapes: Quid facit?

Hirena: Nunc ollas molli fovet gremio, nunc sartagine et caccabos amplectitur, mitia libans oscula.

Chionia: Ridiculum.

Hirena: Nam facies, manus ac vestimenta adeo sordidata, adeo coinquinata, ut nigredo, quae inhaesit, similitudinem Aethiopsis exprimit.

Agapes: Decet, ut talis appareat corpore, qualis a diabolo possidetur in mente.

Hirena: En, parat regredi. Intendamus, quid illo egrediente agant milites pro foribus expectantes.

SCAENA V.

Milites: Quis hic egreditur? Daemoniacus. Vel magis ipse diabolus. Fugiamus!

Dulcitus: Milites, quo fugitis? State, expectate; ducite me cum lucernis ad cubile.

Milites: Vox senioris nostri, sed imago diaboli. Non subsistamus, sed fugam maturemus: fantasma vult nos pessumdare.

Dulcitus: Ad palatium ibo et, quam abiectioem patior, principibus vulgabo.

SCAENA VI.

Dulcitus: Hostiarii, introducite me in palatium, quia ad imperatorem habeo secretum.

Ostiarii: Quid hoc vile ac detestabile monstrum, scissis et nigellis panniculis obsitum? Pugnis tundamus, de gradu praecipitemus, nec ultra huc detur liber accessus.

Dulcitus: Vae, vae! Quid contigit? Nonne splendidissimis vestibus indutus totoque corpore videor nitidus? Et quicumque me aspicit, velut horribile monstrum fastidit! Ad coniugem revertar, quo ab illa, quid actum sit, experiar. En, solutis crinibus egreditur, omnisque domus lacrimis prosequitur!

SCAENA VII.

Coniunx: Heu, heu! Mi senior Dulciti, quid pateris? Non es sanae mentis. Factus es in derisum christicolis.

Dulcitus: Nunc tandem sentio, me illum illarum maleficiis.

Coniunx: Hoc me vehementer confudit, hoc praecipue contristavit, quod, quid patiebaris, ignorasti.

Dulcitus: Mando, ut lascivae praesententur puellae et abstractis vestibus publice denudentur, quo versa vice, quid nostra possint ludibria, experiantur.

SCAENA VIII.

Milites: Frustra sudamus, in vanum laboramus: ecce, vestimenta virgineis corporibus inhaerent velut coria; sed et ipse, qui nos ad expoliandum urgebat, praeses stertit sedendo nec ullatenus excitari potest a somno. Ad imperatorem adeamus ipsique seriem rerum, quae geruntur, propalemus.

SCAENA IX.

Diocletianus: Dolet nimium, quod praesidem Dulcitium audio adeo illum, adeo exprobratum, adeo calumniatum. Sed, ne viles mulierculae iactant se impune nostris diis deorumque cultoribus illudere, Sisinnium comitem dirigam ad ultionem exercendam.

SCAENA X.

Sisinnius: O milites, ubi sunt lascivae, quae torqueri debent, puellae?

Milites: Affliguntur in carcere.

Sisinnius: Hirenam reservate et reliquas producite.

Milites: Cur unam excipis?

Sisinnius: Parcens infantiae. Forte facilius convertetur, si sororum praesentia non terrebitur.

Milites: Ita. Praesto sunt, quas iussisti.

Sisinnius: Praebete assensum, Agapes et Chionia, meis consiliis.

Agapes: Si praebebimus?

Sisinnius: Ferte libamina diis.

Agapes: Vero et aeterno patri eiusque coaeterno filio sanctoque amborum paraclyto sacrificium laudis sine intermissione libamus.

Sisinnius: Hoc vobis non suadeo, sed poenis prohibeo.

Agapes: Non prohibebis, nec umquam sacrificabimus daemoneis.

Sisinnius: Deponite duritiam cordis et sacrificate. Sin autem: faciam vos interfectum iri iuxta praeceptum imperatoris Diocletiani.

Chionia: Decet, ut in nostri necem obtemperes iussis tui imperatoris, cuius nos decreta contempnere noscis; si autem parcendo moram feceris, aequum est, ut tu interficiaris.

Sisinnius: Non tardetis, milites, non tardetis; capite blasphemias has et in ignem proicite vivas!

Milites: Instemus construendis rogis et tradamus illas bachantibus flammis, quo finem demus conviciis.

Agapes: Non tibi, domine, non tibi haec potentia insolita, ut ignis vim virtutis suae obliviscatur, tibi obtemperando. Sed taedet nos morarum; ideo rogamus solvi retinacula animarum, quo extinctis corporibus tecum plaudant in aethere nostri spiritus.

Milites: O novum, o stupendum miraculum! Ecce, animae egressae sunt corpora, et nulla laesionis reperiuntur vestigia, sed nec capilli, nec vestimenta ab igne sunt ambusta, quo minus corpora.

Sisinnius: Proferte Hirenam.

SCAENA XI.

Milites: Eccam.

Sisinnius: Pertimesce, Hirena, necem sororum et cave perire exemplo illarum.

Hirena: Opto exemplum earum moriendo sequi, quo merear cum his aeternaliter laetari.

Sisinnius: Cede, cede meae suasioni.

Hirena: Haut cedam facinus suadenti.

Sisinnius: Si non cesseris, non citum tibi praestabo exitum, sed differam et nova in dies supplicia multiplicabo.

Hirena: Quanto acrius torqueor, tanto gloriosius exaltabor.

Sisinnius: Supplicia non metuis? Admovebo, quod horrescis.

Hirena: Quicquid irrogabis adversi, evadam iuvamine Christi.

Sisinnius: Faciam te ad lupanar duci corpusque tuum turpiter coinquinari.

Hirena: Melius est, ut corpus quibuscumque iniuriis maculetur, quam anima idolis polluatur.

Sisinnius: Si socia eris meretricum, non poteris polluta intra contubernium computari virginum.

Hirena: Voluptas parit poenam, necessitas autem coronam; nec dicitur reatus, nisi quod consentit animus.

Sisinnius: Frustra parcebam, frustra miserebar huius infantiae.

Milites: Praescivimus; nullatenus ad deorum culturam potest flecti, nec terrore umquam potest frangi.

Sisinnius: Non ultra parcam.

Milites: Rectum.

Sisinnius: Capite illam sine miseratione et, trahentes cum crudelitate, ducite ad lupanar sine honore.

Hirena: Non perducent.

Sisinnius: Quis prohibere poterit?

Hirena: Qui mundum sui providentia regit.

Sisinnius: Probabo.

Hirena: Ac citius libito.

Sisinnius: Ne terreamini, milites, fallacibus huius blasphemiae praesagiis.

Milites: Non tremur, sed tuis praeceptis parere nitimur

.

SCAENA XII.

Sisinnius: Qui sunt hi, qui nos invadunt? Quam similes sunt militibus, quibus Hirenam tradidimus! Ipsi sunt. - Cur tam cito revertimini? Quo tenditis tam anheli?

Milites: Te ipsum quaerimus.

Sisinnius: Ubi est, quam traxistis?

Milites: In supercilio montis.

Sisinnius: Cuius?

Milites: Proximi.

Sisinnius: O insensati et hebetes totiusque rationis incapaces.

Milites: Cur causeris? Cur voce et vultu nobis minaris?

Sisinnius: Di vos perdant!

Milites: Quid in te commisimus? Quam tibi iniuriam fecimus? Quae tua iussa transgressi sumus?

Sisinnius: Nonne praecepi, ut rebellem deorum ad turpitudinis locum traheretis?

Milites: Praecepisti, nosque tuis praeceptis operam dedimus implendis, sed supervenere duo ignoti iuvenes, asserentes se ad hoc ex te missos, ut Hirenam ad cacumen montis producerent.

Sisinnius: Ignorabam.

Milites: Agnoscimus.

Sisinnius: Quales fuerunt?

Milites: Amictu splendidi, vultu admodum reverendi.

Sisinnius: Num sequebamini illos?

Milites: Sequebamur.

Sisinnius: Quid fecerunt?

Milites: A dextra laevaue Hirenae se locaverunt et nos huc direxerunt, quo te exitus rei non lateret.

Sisinnius: Restat, ut ascenso equo pergam et, qui fuerint, qui nos tam libere illuserunt, perquiram.

Milites: Properemus pariter.

SCAENA XIII.

Sisinnius: Hem! Ignoro, quid agam; pessumdatum sum maleficiis chisticolarum: en, montem circumeo; et, semitam aliquoties repperiens, nec ascensum comprehendere nec reditum queo repetere.

Milites: Miris modis omnes illudimur nimiaque lassitudine fatigamur; et si insanum caput diutius vivere sustines, te ipsum et nos perdes.

Sisinnius: Quisquis es meorum, strenue extende arcum, iace sagittam, perfode hanc maleficam.

Milites: Decet.

Hirena: Infelix, erubescere, Sisinni, erubescere, teque turpiter victum ingemisce, quia tenellae infantiam virgunculae absque armorum apparatu nequivisti superare.

Sisinnius: Quicquid dedecoris accedit, levius tolero, quia te morituram haut dubito.

Hirena: Hinc mihi quam maxime gaudendum, tibi vero dolendum, quia pro tui severitate malignitatis in Tartara dampnaberis; ego autem, martyrii palmam virginitatisque receptura coronam, intrabo aethereum aeterni regis thalamum; cui est honor et gloria in saecula.

PRIJEVOD

HROTSVITHA OD GANDERSHEIMA: Dulcicije

Mučeništvo svetih djevica Agape, Hionije i Irene, kojima je namjesnik Dulcicije potajno došao u gluho doba noći, želeći se dosita nauživati njihovih zagrljaja, ali čim je ušao, pomućena uma, umjesto djevica grlio je i ljubio lonce i tave, a lice i odjeću prekrilo mu je strašno crnilo. Zatim je, prema zapovijedi, prepustio sucu Sisiniju da kazni djevice, a on je najzad, također obmanut na čudesan način, zapovjedio da Agapu i Hioniju spale, a Irenu probodu.

OSOBE

Dioklecijan

Agapa

Hionija

Irena

Dulcicije

Sisinije

Vojnici

Dulcicijeva supruga

Vratari

PRVI PRIZOR

Dioklecijan: Očito ste plemenita roda, lijepe i vedre djevojke. Sve to nalaže da se, prema svadbenom zakonu, vjenčate s najvišim dužnosnicima u palači, što ćemo mi¹²¹ i zapovjediti ako ste voljne zanijekati Krista i prinijeti žrtve našim bogovima.

Agapa: Budi bez brige i nemoj se zamarati pripremom našeg vjenčanja jer nas nikako ne možeš natjerati ni da zaniječemo ime koje svi trebaju priznavati, ni da narušimo svoje djevičanstvo.

Dioklecijan: Kakvo to ludilo vlada vama?

Agapa: Zašto misliš da smo lude?

Dioklecijan: Očito jeste, i to jako.

¹²¹ Više o oslovljavanju cara u doba Rimskog carstva i kako je upravo Dioklecijan mogao utjecati na prelazak od *tu* na *vos* vidi u R. Brown i A. Gilman, *The Pronouns of Power and Solidarity*, MIT Press, 1960.

Agapa: Zašto?

Dioklecijan: Prije svega zato što ste napustile običaje stare religije i slijedite beskorisnu, praznovjernu, kršćansku novotariju.

Agapa: Olako lažeš o postojanju svemogućeg Boga. To je opasno...

Dioklecijan: Za koga?

Agapa: Za tebe i državu kojom upravljaš.

Dioklecijan: Ova je luda; odvedite je!

Hionija: Moja sestra nije luda, nego te s pravom prekorava zbog tvoje gluposti.

Dioklecijan: Ova još luđe divlja. I nju mi mičite s očiju! Hajde da i treću ispitamo.

Irena: Otkrit ćeš da je i treća buntovnica, koja ti se u potpunosti protivi.

Dioklecijan: Ireno, kad si već najmlađa po dobi, budi najstarija po dostojanstvu.

Irena: Kaži mi kako, molim te!

Dioklecijan: Pokloni se bogovima, budi sestrama primjer kako se popraviti i oslobodi ih.

Irena: Neka se idolima klanjaju oni, koji žele navući bijes Njega, koji grmi u visinama! Ja neću obeščastiti glavu pomazanu kraljevskom pomašću bacajući je pod noge kipovima.

Dioklecijan: Štovanje bogova ne obeščaćuje, već donosi osobitu čast.

Irena: A što je nečasnije, sramotnije, i koja je nastranost veća od te da rob bude štovan poput gospodara?

Dioklecijan: Ne nalažem ti da štuješ robove, već gospodare, štoviše, bogove.

Irena: Nije li onaj za kojega se pogađaju kod umjetnika za cijenu, da ga kupe, nečiji rob?

Dioklecijan: Tu smionu rječitost treba uništiti mučenjem.

Irena: To i želimo, i rado prihvaćamo da nas se zbog ljubavi prema Kristu podvrgne mučenju.

Dioklecijan: Vežite lancima te tvrdoglavice koje se opiru našim naredbama, i neka budu u prljavoj tamnici da ih namjesnik Dulcicije ispita.

DRUGI PRIZOR

Dulcicije: Izvedite ih, vojnici, izvedite zatvorenice!

Vojnici: Evo ih!

Dulcicije: Opa! Kako lijepe, kako dražesne, kako veličanstvene ženskice!

Vojnici: Savršeno otmjene.

Dulcicije: Očaran sam njihovim izgledom.

Vojnici: Vjerujemo.

Dulcicije: Gorim od želje da ih zavedem!

Vojnici: Sumnjamo da ćeš uspjeti.

Dulcicije: Zašto?

Vojnici: Jer ustraju u vjeri.

Dulcicije: Što ako ih nagovorim laskanjem?

Vojnici: To preziru.

Dulcicije: Što ako ih zastrašim mučenjem?

Vojnici: Malo mare za to.

Dulcicije: I što bi se dogodilo?

Vojnici: Pokušaj pretpostaviti.

Dulcicije: Zatvorite ih u skladište pokraj kuhinje, gdje se čuva posuđe za sluge!

Vojnici: A zašto ondje?

Dulcicije: Da ih počesto mogu posjetiti.

Vojnici: Na zapovijed!

TREĆI PRIZOR

Dulcicije: Što zatvorenice rade u ovo doba noći?

Vojnici: Pjevaju himne.

Dulcicije: Pridimo bliže!

Vojnici: Nadaleko čujemo zvuk zvonkoga pjeva.

Dulcicije: Vi stražarite pred vratima sa svjetiljkama, a ja ću ući i dosita se nauživati željenih zagrljaja!

Vojnici: Uđi, čekaj ćemo!

ČETVRTI PRIZOR

Agapa: Što se to čuje pred vratima?

Irena: Ide onaj nesretnik Dulcicije.

Hionija: Neka nas Bog čuva!

Agapa: Amen!

Hionija: Kakvo je to sudaranje posuda, lonaca i tava?

Irena: Posvijetlit ću. Dođite, molim vas, pogledajte kroz pukotine!

Agapa: Što je?

Irena: Eto, onaj glupan, izgubivši razum, misli da nas grli.

Agapa: Što radi?

Irena: Čas drži posude u mekom krilu, čas grli lonce i tave, obasipajući ih nježnim poljupcima.

Hionija: Smiješno!

Irena: A lice, ruke i odjeća tako su mu prljavi, tako okaljani, da crnilo koje ih je obojilo pokazuje sličnost s Etiopljanima.

Agapa: I pravo je da mu tijelo izgleda tako, kakav mu je um, zaposjednut đavlom.

Irena: Gledajte, sprema se da se vrati. Pogledajmo što će vojnici, koji čekaju pred vratima, učiniti kad dođe!

PETI PRIZOR

Vojnici: Tko to izlazi? Opsjednuti. Ili čak sam đavao! Bježimo!

Dulcicije: Vojnici, zašto bježite? Stanite, pričekajte; povedite me svjetiljkama u krevet!

Vojnici: Zvuči kao naš gospodar, ali izgleda kao đavao. Nemojmo tu stajati, nego brzo bježimo, prikaza će nas ubiti!

Dulcicije: Idem u palaču i reći ću vođama za ovaj neposluh!

ŠESTI PRIZOR

Dulcicije: Vratari, uvedite me u palaču jer moram nasamo razgovarati s carem!

Vratari: Kakvo je to podlo i odvratno čudovište, prekriveno poderanim i crnim prnjama? Udarimo ga šakama, oborimo ga, neka ne može dalje slobodno ući!

Dulcicije: Jao, jao! Što se dogodilo? Zar nisam odjeven u sjajnu odjeću i ne izgleda li mi čitavo tijelo lijepo? A tko god me vidi, gadim mu se kao najgore čudovište! Hajde da se vratim supruzi i pitam je što se dogodilo. Evo je, dolazi, raspuštene kose, a svi je ukućani slijede plačući.

SEDMI PRIZOR

Supruga: Joj, joj! Moj gospodaru Dulcicije, što li će te još snaći? Postao si ruglo kršćanima.

Dulcicije: Sad napokon shvaćam da su me one obmanule čarolijama.

Supruga: Baš me jako zbunilo, najviše me rastužilo to, da nisi znao što ti se događa.

Dulcicije: Naređujem da se te drske djevojke izlože pogledima, da im se svuče odjeća i javno ih se razgoliti, kako bi na svojoj koži osjetile porugu koju su meni priredile!

OSMI PRIZOR

Vojnici: Nema smisla da se trudimo, uzalud se mučimo! Eto ga, odjeća se drži za tijela djevice kao da je koža. Ali i sam namjesnik, koji nam je naredio da to izvršimo, sjedi i hrče, i nikako ga ne možemo prenuti iz sna. Hajdemo k caru i javimo mu što se sve dogodilo!

DEVETI PRIZOR

Dioklecijan: Veoma me boli čuti da je namjesnik Dulcicije tako ismijan, tako osramoćen i tako prevaren. Ali, da se te podle ženskice ne bi razmetale nekažnjenim ismijavanjem naših bogova i njihovih štovatelja, poslat ću ih sucu Sisiniju da ih kazni.

DESETI PRIZOR

Sisinije: Vojnici, gdje su drske djevojke koje treba mučiti?

Vojnici: Tuku ih u tamnici.

Sisinije: Irenu sačuvajte, a ostale dovedite.

Vojnici: Zašto jednu izuzimaš?

Sisinije: Štedim djevojčicu. Možda će se lakše obratiti ne bude li zastrašena prisutnošću sestara.

Vojnici: Istina. Pred tobom su one koje si tražio.

Sisinije: Pokorite se, Agapo i Hionijo, mojim odredbama!

Agapa: Što ako se pokorimo?

Sisinije: Prinesite žrtve bogovima!

Agapa: Istinitom i vječnom Ocu, suvječnom Sinu njegovu i njihovu svetom pomoćniku žrtvu hvale prinosimo bez prestanka!

Sisinije: To vam ne nalažem, nego zabranjujem uz prijetnju kaznama!

Agapa: Niti ćeš nam to zabraniti, niti ćemo prinositi žrtve demonima!

Sisinije: Ne budite tako tvrda srca i prinesite žrtvu. Ako nećete, dat ću da vas ubiju prema zapovijedi cara Dioklecijana.

Hionija: Dolikuje da nas ubiješ prema zapovijedi svojega cara, za kojega znaš da preziremo njegove naredbe, a budeš li odlagao štedeći nas, pravo je da ti budeš ubijen.

Sisinije: Ne odgađajte, vojnici, ne odgađajte, uhvatite te bogohulnice i žive ih bacite u vatru!

Vojnici: Prihvatimo se slaganja lomača i predajmo ih pobješnjelim plamenovima da učinimo kraj tim protivljenjima!

Agapa: Ne, Gospodine, za tebe nije neobična takva moć, da vatra zaboravi silu svoje snage, pokoravajući se Tebi. Ali mrsko nam je odgađanje. Tebe zato molimo, odriješi okove naših duša, kako bi se naš duh mogao vječno s Tobom veseliti na nebu nakon smrti tijela!

Vojnici: O neobična li i zapanjujuća čuda! Evo, duše su napustile tijela, a nema nikakvih tragova ozljeda, već ni odjeća ni kosa nisu spaljene, a kamoli tijela.

Sisinije: Dovedite Irenu!

JEDANAESTI PRIZOR

Vojnici: Evo!

Sisinije: Prepadni se, Ireno, ubojstva svojih sestara i pazi da ne bi i ti umrla po njihovu primjeru!

Irena: Želim slijediti njihov primjer u smrti da zaslužim vječno se radovati s njima!

Sisinije: Popusti, popusti kad te nagovaram!

Irena: Neću popustiti onome tko me nagovara na zločin.

Sisinije: Ako ne popustiš, neću ti dati brzu smrt, nego ću je odlagati i iz dana u dan umnažati ti muke.

Irena: Što budem teže mučena, bit ću slavnije uzvišena!

Sisinije: Ne bojiš se mučenja? Smislit ću na nešto čega se bojiš.

Irena: Što god narediš protiv mene, izbjeci ću uz Kristovu pomoć.

Sisinije: Dat ću da te odvedu u javnu kuću i da se tvoje tijelo sramotno okalja.

Irena: Bolje je da se tijelo obeščasti svakakvim povredama, nego da se duša zagadi idolima.

Sisinije: Budeš li kolegica prostitutkama, nećeš se, okaljana, moći ubrajati u društvo djevice.

Irena: Požuda navlači kaznu, a nužda nagradu. Ne kaže se da je za osudu ono s čim se duh ne slaže.

Sisinije: Uzalud sam je štedio, uzalud sam se sažalio ovoj djevojčici.

Vojnici: Znali smo! Nikako je se ne može prisiliti na štovanje bogova niti je se može slomiti strahom.

Sisinije: Neću je više štedjeti!

Vojnici: Imaš pravo!

Sisinije: Uхватite je bez milosti i grubo je odvučite te je odvedite u javnu kuću bez časti!

Irena: Neće me odvesti!

Sisinije: Tko im može zabraniti?

Irena: Onaj tko vlada svijetom Svojom providnošću!

Sisinije: Provjerit ću to!

Irena: Kad god hoćeš!

Sisinije: Ne bojte se, vojnici, lažnih proročanstava ove bogohulnice!

Vojnici: Ne bojimo se, nego se trudimo izvršiti tvoje zapovijedi!

DVANAESTI PRIZOR

Sisinije: Tko su ovi što navaljuju unutra? Kako su slični vojnicima kojima sam predao Irenu!

Oni su. Zašto se se tako brzo vratili? Kamo žurite tako zadihani?

Vojnici: Baš tebe tražimo!

Sisinije: Gdje je djevojka koju ste odvukli?

Vojnici: Na vrhu planine.

Sisinije: Koje?

Vojnici: Najbliže.

Sisinije: O budale i slabići, potpuno bez razuma!

Vojnici: Zašto nas optužuješ? Zašto su ti glas i lice prijeteći?

Sisinije: Nisam li naredio da buntovnicu protiv bogova odvučete na mjesto sramote?

Vojnici: Naredio si, i mi smo izvršili tvoje zapovijedi, ali došla su pred nas dvojica mladića i tvrdila da si ih ti poslao da odvedu Irenu na vrh planine.

Sisinije: Nisam znao.

Vojnici: Vidimo.

Sisinije: Kakvi su bili?

Vojnici: Imali su sjajnu odjeću i poštovanja vrijedno lice.

Sisinije: Niste ih slijedili?

Vojnici: Slijedili smo ih.

Sisinije: Što su učinili?

Vojnici: Postavili su se s Irenine desne i lijeve strane i uputili nas ovamo, da ti javimo da je nalog izvršen.

Sisinije: Nema mi druge nego da se popnem na konja i ispitam tko su ti koji su nas tako besramno prevarili!

Vojnici: I mi ćemo požuriti!

TRINAESTI PRIZOR

Sisinije: Ajoj! Ne znam što da radim. Uropašten sam čarolijama tih kršćanki! Evo, kružim oko planine i, premda svako malo nalazim stazu, niti se mogu popeti, niti mogu naći put natrag.

Vojnici: Svi smo prevareni na čudesne načine, i prviše smo umorni. I ako tu ludu glavu pustiš dulje živjeti, upropastit ćeš i sebe i nas!

Sisinije: Tko god je sa mnom, brzo napni luk, odapni strijelu i probodi tu vješticu!

Vojnici: Pravo je!

Irena: Crveni se, nesretniče, crveni se, Sisinije, i uzdiši jer si sramotno pobijeden i nisi mogao ni oružjem savladati nježnu, mladu djevojčicu!

Sisinije: Kakva god da me sramota snađe, lakše ću je podnijeti jer znam da umireš.

Irena: To je nešto čemu bih se ja trebala radovati, a ti bi trebao tugovati jer ćeš zbog težine svoje zlobe biti proklet u paklu, a ja ću, primivši palmovu granu mučeništva i krunu djevičanstva ući u nebesku ložnicu vječnoga kralja, čija su čast i slava u vjekove.

OBJAŠNJENJE PREVODITELJSKIH IZBORA

Za prevođenje Hrotsvithine drame *Dulcitius* opredijelila sam se u želji da prevedem na hrvatski neko djelo koje je napisala žena u doba kad su spisateljice bile rijetkost, na latinskome. Pažnju mi je privukla činjenica da je Hrotsvitha prva posvjedočena dramatičarka na Zapadu, prva poznata osoba koja je pisala drame nakon antike i prva njemačka spisateljica. Birajući koju njezinu dramu da prevedem, odabrala sam djelo *Dulcitius* kao jedinu od njezinih drama koja bi se, unatoč iz sekularne perspektive izrazito tragičnoj temi i kraju, mogla smatrati komedijom.

Htjela bih objasniti neke prevoditeljske izbore koji su mogli biti i drukčiji, na primjer odluku da cijelo djelo prevedem u prozi, unatoč postojanju pravih i nepravih rima u originalu. Pročitavši u predgovoru prijevodu Vladete Jankovića primjere nepravih rima, zaključila sam da bi prijenos svakog jednakog završetka u prijevod neopravdano naštetio smislu, s obzirom na to da bi to, kako mi se čini, bilo teško uopće uočiti u tekstu (kao što i u originalu nisam bila sigurna jesu li ti završeci namjerni ili slučajni). Janković također kaže da je Hrotsvitha te rime, i neprave i prave, upotrebljavala nesvjesno. Zbog toga sam zaključila da ih nije važno prenijeti. Prije toga sam već bila smislila nekoliko početnih prepjeva uočljivijih rima, na primjer:

Ista dementius bachatur; unde nostris conspectibus aequae subtrahatur, et tertia discutiatur
Ova luđe još mahnita,
da mi je od oka skriva
i neka se treću pita.

ili:

Hirena, cum sis minor aetate, fito maior dignitate.
Mlađa si, Ireno, po rođenju,
budi veća po poštenju.

ili:

Flecte cervicem diis et esto sororibus exemplum correctionis et causa liberationis.
Sagni glavu pred bogovima
i primjerom sestre boljem vodi
pa ih oslobodi.

Naravno, ovi su primjeri bili samo početna ideja i sigurno bi prošli još neke izmjene da sam ih odlučila upotrijebiti.

OBILJEŽJA HROTSVITHINA LATINITETA¹²²

Hrotsvithin latinitet pokazuje mnoga srednjovjekovna obilježja i obilježja kasnoantičkog latiniteta, kao što su:

- umetanje slova H ispred samoglasnika ondje gdje ga u klasičnom latinitetu nije bilo, što je posljedica toga da se slovo H izgubilo u izgovoru i govornici više nisu po izgovoru mogli znati gdje se piše, a gdje ne (hiperkorektivizam)¹²³
 - primjeri: *Hirena* umjesto *Irena* (grčki Ειρήνη, dakle s lakim hakom), *hostiarius* umjesto *ostiarius*
- umetanje slova P između MN¹²⁴
 - primjeri: *calumpniar* umjesto *calumniar* (iako se javlja i oblik *calumniatum*), *contempno* umjesto *contemno*, *dampno* umjesto *damno*
- upotreba izraza iz vulgarnog latiniteta, postklasičnih ili onih koji su u klasičnom latinitetu bili rjeđi ili su imali drugo značenje
 - primjeri: *germana* u značenju „sestra“¹²⁵ (izvorno značenje pridjeva *germanus* 3 bilo je pun ili vlastit, a rijetko se koristio u smislu vlastitog brata ili sestre, ili brata ili sestre s kojim/om netko dijeli oba roditelja ili barem oca), *passio* u značenju „patnja, mučeništvo“, *propalo*, *hebes* (riječ koja se vjerojatno nije javljala prije Augusta, kako navodi Lewis & Short), *incapax*, *aeternaliter*, *nigredo*, oblik *cupiens* (riječ se uglavnom koristila u predklasičnom latinitetu i poslije Augusta, a bila je česta i kod Plauta i Tacita), *sartago* (poslije Augusta), oblik *vestes* (u klasičnoj prozi upotrebljavala se samo jednina, do Augustova doba množina je bila pjesničko obilježje), *comes* (riječ je nakon početka carskog doba počela označavati suca), *concremo* (riječ koja se, kako navodi Lewis & Short, najvjerojatnije nije upotrebljavala prije Augusta), *parentela*, *palatium* (riječ je poprimila značenje „palača“ od Augustova vremena jer je August imao rezidenciju na Palatinu), *religio* u značenju sustava vjerovanja, *discutio* čije je klasično značenje „sломити, raspršiti, protresti“, a nisu nađeni primjeri za značenje „istraživati, raspravljati“ u književnom jeziku, *renitens* (rijetka riječ koja se nije javljala prije Augusta), *incurro* s akuzativom u značenju „navući što neugodno na sebe“ (u klasičnom

¹²² Ako nije drukčije navedeno, izvor je elektroničko izdanje Charlton T. Lewis, Charles Short, A Latin Dictionary, 1879.

¹²³ Vidljivo do danas u romanskim jezicima poput španjolskog i talijanskog.

¹²⁴ Više o tom fenomenu i njegovim mogućim razlozima v. u John. J. Ohala, *A Probable Case of Clicks Influencing the Sound Patterns of some European Languages* (*Phonetica* 1995;52: 160.170.)

¹²⁵ Samo na jednom mjestu u tekstu, inače *soror*.

latinitetu *incurro* je imalo značenje „navaliti na koga, napasti“), *cultura* u značenju štovanja božanstava, *inhonestas*, *praesumptio* u značenju „drskost“, *verbositas*, *carceralis*, *praecogito* (riječ se vjerojatno nije javljala prije Augusta), *praevalleo* (riječ se vjerojatno nije javljala prije Augusta), *proaulium* (riječ koju navodi Du Cange), *alienatus* (riječ se možda prvi put pojavila kod Livija), poimeničen komparativ *senior* u značenju „gospodin, gospodar“ (značenje koje danas ima španjolsko *señor* ili talijansko *signore*), *patior* u značenju „nešto zadesiti nekoga“ (to se značenje uglavnom upotrebljavalo poslije Augusta), *maleficium* u značenju obmane ili čaranja (riječ se u tom značenju uglavnom koristila poslije Augustova doba, originalno je značenje „zao čin“), *confundo* u značenju misaone zbunjenosti, uznemirenosti (nakon Augustova razdoblja često se javlja u tom značenju, kod Cicerona ga možda i nema, kako navodi Lewis & Short), *praesento* (poslije Augusta), *publice* u značenju „javno, pred ljudima“, *ultio* (nije se upotrebljavalo prije Augusta), *miles* u značenju naoružanih carskih i sudskih službenika, *parco* u značenju „poštedjeti nekoga“ (obilježje kasnog i crkvenog latiniteta), *laesio* u doslovnom smislu fizičke povrede (obilježje kasnog latiniteta), *iuvamen*, *polluo* u značenju ženina gubitka djevičanstva, što je obilježje postaugustovskog razdoblja (iako gotovo neposredno prije Irena kad kaže *Melius est, ut corpus quibuscumque iniuriis maculetur, quam anima idolis polluat* rabi taj izraz u klasičnom značenju moralne pokvarenosti, nevezano uz djevičanstvo), *reatus* u značenju krivnje, *providentia* u značenju apsolutne providnosti koja upravlja svijetom, *supercilium* u značenju vrha (u ovom slučaju planine), oblik *supervenere* (riječ se nije koristila prije Augusta, a perfekt na -ere obilježje je pjesničkog jezika), *iussio*

- česta upotreba umanjena
 - primjeri: *puellula*, *saepiuscule*, *rimula*, *nigellus* (također predklasičan izraz), *muliercula*, *panniculum*, *tenella*, *virguncula*
- pojava priloga *haut* ispred glagola (*haut cedam*, *haut dubito*), što je rijetko u klasičnoj prozi
- riječi iz crkvenog latiniteta, poput *insensatus*, *omnipotens* (u prozi se javlja u postklasičnom razdoblju, a u crkvenom latinitetu vrlo često), *celsitonans*, *probo* (rijetka riječ u klasičnom, a česta u crkvenom latinitetu), *amen* (hebrejski „neka bude!“, u crkveni latinitet ušlo preko grčkog), *coaeternus*, *exalto* (postaugustovska riječ koja se najviše upotrebljavala u crkvenom latinitetu), *anima* u značenju besmrtno duše ili sjedišta uma i savjesti (za što se u klasičnom latinitetu upotrebljavao izraz *animus*, a *anima* je bila životni

princip koji imaju i životinje), korištenje riječi *idolum*¹²⁶ u značenju kipova poganskih božanstava (kao što čine crkveni oci), upotreba izraza *corona* u značenju krune mučeništva (riječ je inače latinizirani oblik grčkoga *κορώνη*)

- gramatički neklasični oblici poput *a longe* (*a* ili *ab* ispred prijedloga osobitost je kasnijeg latiniteta, a odrazilo se i na današnje romanske jezike, na primjer talijanski „da lontano“ = izdaleka)
- izrazi poput *stertit sedendo* (subjekt ne hrče time što sjedi, u klasičnom bi latinitetu bio upotrijebljen particip prezenta, ovakva je upotreba bliža današnjim romanskim jezicima)

Koristi i pjesničke izraze kao što su *virgineus* umjesto *virginalis*, *gravo* (prije Augusta uglavnom pjesnička riječ), *suadeo* + infinitiv, *agito* (nakon Augustova vremena ušlo u običnu prozu, dotad uglavnom u poeziji i prozi uzvišenijeg stila), *rebellis* (riječ koja se prije Augusta uglavnom koristila u pjesničkom jeziku), *pendo* u značenju „mariti za što, pridavati čemu važost“, što je pretklasično i pjesničko obilježje, *tinnulus*, što je pjesnička riječ, a u prozu je ušla poslije Augusta, *strepo* (pjesnička riječ koja je u prozu ušla poslije Augusta), izraz *libans oscula*, *exprimo* u značenju „izraziti“, što je u prozu ušlo poslije Augusta, *christicola*, *puella* u značenju mlade žene (to se značenje uglavnom rabilo u poeziji, a u prozu je ušlo poslije Augusta, originalno je značenje djevojčica), *debeo* u značenju „treba nešto učiniti“ umjesto gerundiva, *libamen* (pjesnički izraz za *libamentum*), *spiritus* u značenju „duh/duša“ (pjesnički izraz do postaugustovskog vremena), *praescio* (pjesnička riječ, u prozi se pojavljuje nakon Augusta), *praesagium* (poetska riječ do vremena poslije Augusta), *anhelus*, *vultus* u značenju ljutite grimase (u prozi poslije Augustova vremena), *assero* (preko pjesnikâ Augustova vremena ušlo iz pravnog jezika u svakodnevni jezik), *cacumen* (često kod pjesnikâ, u prozi rijetko prije Augustova vremena), oblik *reverendus*, *laevus*

Javlja se također do danas uobičajeni (barem u prijevodu) liturgijski izrazi poput *ideo rogamus* („tebe zato molimo“), *sacrificium laudis sine intermissione libamus* („žrtvu hvale prinosimo bez prestanka“).

Javlja se obilježja razgovornog jezika česta u drami, poput *eccam* (*ecce* + *is*, *ea*, *id*). U drami su prisutne i rijetke riječi poput *fatuitas*, *coinquinatus* u doslovnom značenju, *fastidio* (nije bila česta u upotrebi prije Augustova vremena), *sudo* u značenju truda i teškog posla, *committo*, *pergo*, *fatigo* u doslovnom značenju (nije bilo često do Augustova vremena), *tenellus*.

¹²⁶ Također grčka riječ (*εἰδωλον*).

Zanimljiva je upotreba izraza *res publica* za carstvo (*Tui rei que publicae, quam gubernas.*).

Česta je upotreba imperativa drugog, iako se javlja i imperativ prvi.

Javlja se grčke riječi poput *papae* (παπαί), *caccabus* (grč. κάκκαβος), *hymnus* (ὕμνος), *paraclytus* (grč. παράκλητος),¹²⁷ *Aethiops* (grč. Αἰθίοψ, grčki su geografi ime izveli, kako navodi Lewis & Short od αἴθω-ἄψ¹²⁸ i primijenili ga na sve tamnopusite narode ispod Egipta), *diabolus* (διάβολος, Sotona, doslovno „onaj koji ogovara“), *daemoniacus* (grč. δαιμονιακός), *phantasma* (φάντασμα), *daemonium*, *aether* (grč. αἰθήρ), *martyrium* (grč. μαρτύριον), *thalamus* (grč. θάλαμος).

S druge strane, ima elemenata klasičnog latiniteta netipičnih za srednji vijek, kao što je akuzativ s infinitivom (*exaestuo illas ad mei amorem trahere, diffidimus te praevalere, aestimat se nostris uti amplexibus* itd.) i druge konstrukcije, poput ablativa apsolutnog (na primjer, *relicta vetustae observantia religionis, ascenso equo* itd.). Jezik općenito, unatoč navedenim neklasičnim obilježjima, pokazuje visoku naobrazbu i klasičnu, kao i crkvenu, lektiru autorice i blizak je klasičnom latinitetu. Vladeta Janković u svom predgovoru prijevoda Hrotsvithinih drama¹²⁹ kaže da se Hrotsvithin latinitet uglavnom zasniva na Vulgati, ali da ima i velik broj klasičnih izraza i nekih obrata do kojih je autorica jedino mogla sama doći te da je rječnik iznenađujuće bogat za srednji vijek, a jezik jednostavan i savitljiv, te da se osjeća kako se Hrotsvitha izražava bez napora, ne vrši zbog jezika nasilje nad mišlju i obično bira između više mogućnosti.

¹²⁷ Više o izgovoru grčkog slova η i latinskog y, te jezičnopovijesnim okolnostima koje su mogle dovesti do prijenosa η u latinski kao y v. u W. Sidney Allen, *Vox Graeca: The pronunciation of classical Greek, 1984.*, str. 69.-75.

¹²⁸ Grč. „izgoreno lice“.

¹²⁹ Hrosvita, *Drame*, str. 44.

HROTSVITHA U NASTAVI

Smatram da Hrotsvithine drame imaju veliki potencijal u nastavi latinskog jezika. Budući da je riječ o jednostavnom jeziku i tekstu u obliku dinamičnog razgovora u kojemu prevladavaju kratke rečenice, smatram da je osobito drama *Dulcitius* prikladna kao uvod u čitanje latinskih tekstova, na primjer u osnovnoj školi, u srednjim školama u kojima nastava latinskog ne uključuje čitanje tekstova te na kraju drugog razreda početničkog ili početkom prvog razreda nastavlačkog programa latinske gimnazije. Prednost je teksta i činjenica da je jedan od likova car Dioklecijan, koji je kao dio hrvatske kulturne baštine dobar način povezivanja gradiva s nečime za što je većina učenika barem čula. Didaktički se mogu iskoristiti i Agapine riječi Dioklecijanu u kojem njegovo carstvo zove *res publica*, za objašnjavanje pojmova *res publica* i *imperium*. Tekst također sadrži konstrukcije, koje su dovoljno rijetke da ne čine razumijevanje teksta odviše kompliciranim, ali pokazuju na prilično jednostavan način upotrebu konstrukcije u tekstu. Za ustaljene liturgijske formule ohrabrila bih učenike koji posjećuju crkvu da, nakon što im prevedem nepoznate riječi, sami objasne kolegama kako one danas glase u prijevodu i u kojem se dijelu obreda koriste. U klasičnim osnovnim školama i gimnazijama iskoristila bih brojne grecizme za povezivanje s nastavom grčkog jezika. Također bih ukazivala na riječi od kojih potječu internacionalizmi u hrvatskom jeziku i riječi koje dijele zajednički indoeuropski korijen s hrvatskim riječima, ne ulazeći u detalje indoeuropeistike ili povijesne gramatike (više na razini mnemotehnike). Bio bi, međutim, potreban oprez zbog nasilnog sadržaja i zamolila bih savjet profesora vjeronauka ili kakvog drugog teologa kako objasniti takve sadržaje da učenici vjernici ne steknu pogrešnu predožbu o silovanju i mučeništvu.

ZAKLJUČAK

Hrotsvitha je bila benediktinska redovnica iz desetog stoljeća, prva poznata dramatičarka i njemačka spisateljica. Napisala je šest drama u želji da kršćanima pruži alternativu Terencijevim dramama, koje je smatrala bezbožnim i razvratnim. Međutim, njezina djela nisu bile komedije, najbliže tome bio bi *Dulcicije*, koji, međutim, završava tragično. U Hrotsvithinim dramama ima nasljeđa antičke umjetničke drame, mima i liturgijske drame. Jesu li njezine drame pisane za pozornicu ostaje predmetom rasprave. Poneka eksperimentalna izvođenja pokazala su se dramski vrijednim spektaklom. U drami *Dulcicije* ima grubog, vizualnog humora u prvom dijelu, koji potpuno iščezava u drugom dijelu. Sadržaj je mučeništvo triju svetih djevoja pod Dioklecijanovim režimom i propast njihovih krvnika. Jezik je utemeljen uglavnom na crkvenom i srednjovjekovnom latinitetu, ali ima dosta antičkih elemenata, pa i elemenata antičke komedije. Klasični i srednjovjekovni oblici iste riječi koegzistiraju. Česte su grčke riječi, iako nije sigurno je li autorica razumjela grčki. Javljaju se klasične konstrukcije netipične za srednji vijek, što je moguće objasniti autoričinim klasičnim obrazovanjem. U svakoj se Hrotsvithinoj drami pojavljuju molitve Bogu. U riječima glavnih junakinja moguće je prepoznati liturgijske formule. Prilikom prijevoda odlučila sam prevesti dramu u potpunosti u prozi, unatoč nerijetkim pravim i nepravim rimama te u razgovornom stilu i suvremenim hrvatskim jezikom, bez svjesnog arhaiziranja, ponekad odstupajući od doslovnog prijevoda.

LITERATURA

Allen, W. Sidney, *Vox Graeca: A guide to pronunciation of classical Greek*, Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge university press, 1984.

Bibliotheca Augustana: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost10/Hrotsvitha/hro_dr02.html, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost10/Hrotsvitha/hro_drpr.html, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost10/Hrotsvitha/hro_capr.html,

Brown, R. i Gilman, A., *The Pronouns of the Power and Solidarity, u Style of Language* (uredio T. A. Sebeok), MIT Press, 1960.

Hrosvita, *Drame*, priredio i preveo Vladeta Janković, Zagreb: Latina et Graeca, 1988.

NASA: <http://ssd.jpl.nasa.gov/sbdb.cgi?sstr=2000615#discovery>

Perseus Digital Library: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=&la=la>